

Dede Korkut Hikâyelerinin Pedagojik Yönü ve Toplumsal-Kültürel Değerlerin Aktarımındaki Rolü

Pedagogical Aspects of Dede Korkut Stories and
Their Role in Transferring Social-Cultural Values

Taner Atmaca

Düzce/Türkiye

e-mail: taneratmaca@duzce.edu.tr

orcid: 0000-0001-9157-3100

*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne Dede Korkut
Kitabı'nı da diğer gözüne koysanız Dede Korkut ağır basar.*
(Prof. Dr. Fuad Köprülü)

Öz

Dede Korkut hikayeleri Türk yazılı ve sözlü kültürünün en önemli eserlerinden birisidir. Bu hikayeler Türk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasında, toplumsal değerlerin kazandırılmasında ve belirli normların ortaya çıkmasında önemli etkiler oluşturmuştur. Dede Korkut Hikayeleri edebiyat, tarih ve sosyolojinin alanına girdiği kadar eğitim bilimlerinin de alanına girmektedir. Zira bu hikayeler aracılığı ile toplumsal normların ve değerlerin kazandırılmasına ve çocuk yetiştirme yahut ideal birey tasavvuruna ilişkin bazı detayları ve dönemin pedagoji anlayışını da görmek mümkündür. Bu çalışmada Orhan Şaik Gökyay çevirisi esas alınarak *Dede Korkut Hikâyelerinde* yer alan çeşitli pedagojik unsurlar irdelenmeye çalışılmıştır. Sözlü kültürün bir toplumsal bellek oluşturucu bir özelliği vardır. Türklerin kendi öncelediği değerleri bu tür hikâyeler aracılığı ile yaşatarak ideal birey yetiştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Dede Korkut hikayelerinde bir çocuktan beklenen çeşitli davranışların neler olduğu görülebilir. Bunun yanı sıra çocuk yetiştirmede başta anne-babalara olmak üzere topluma düşen sorumlulukların neler olduğunu da görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, pedagoji, kahramanlık, eğitim

Abstract

Dede Korkut stories are one of the most important works of Turkish written and oral culture. These stories have had important effects on the transfer of Turkish culture from generation to generation, the acquisition of social values, and the emergence of certain norms. Dede Korkut stories are in the field of educational sciences as well as literature, history, and sociology. Because through these stories, it is possible to see some details about the acquisition of social norms and values, raising children or the ideal individual conception, and the pedagogy of the period. In this study, various pedagogical elements in Dede Korkut Stories were tried to be

Atf

Citation

Atmaca, Taner (2022).
Dede Korkut
Hikâyelerinin Pedagojik
Yönü ve Toplumsal-
Kültürel Değerlerin
Aktarımındaki Rolü.
Babür, 1: 51-61

Başvuru

Submitted

30.03.2022

Kabul

Accepted

13.05.2022

Yayın Tarihi

Publication Date

12.06.2022

examined based on the Orhan Şaik Gökyay translation. Based on the social memory-forming aspect of oral culture, it is seen that Turks try to raise ideal individuals by keeping the values they prioritized through such stories. In Dede Korkut Stories, it is possible to see the various behaviors expected from a child, as well as the responsibilities of the society, especially the parents, in raising children.

Keywords: Dede Korkut, pedagogy, heroism, education

Giriş

Eğitim bir kasıtlı kültürel süreçtir ve bireyin içinde bulunmuş olduğu sosyokültürel yapının etkisi ile şekillenen bir tarafı vardır. Her ne kadar günümüzde eğitim müfredata tabi, planlı, kontrollü ve büyük ölçüde okullaşmış bir semantik içinde ele alınsa da kitlesel eğitimin olmadığı dönemlerde eğitime ve terbiye vazifesi ailenin ve toplumun sorumluluğundaydı. Hatta eski Türklerde eğitimi bizzat devlet halka karşı olan yükümlülükleri içerisinde görmekteyiz. Eğitim sözcüğünün etimolojik olarak Türkçede beslemek, büyütme, yetiştirmek ve terbiye etmek kavramlarına semantik olarak karşılık geldiği görülmektedir (Ögel, 1982). Ögel'e göre (1982:124-128), eski Türk devlet felsefesinde halkı eğitmek ilk sıralarda yer almıştır. Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-u Lügat-it Türk* eserine göre eğitmekten kasıt terbiye etmek ve büyütme'dir. Kutadgu Bilig'de *bol nimet ile igidmiş (beslenmiş) bu vücudum (özüm)* şeklinde geçmektedir ve eğitmeyi beslemek ile yan yana görmekteyiz. Yine eski Türklerde eğitimi Tanrısal bir semantik içinde ele alan bir devlet anlayışı yazıtlarda yer almaktadır (Kafesoğlu, 2001). Bu açıdan Tanrı'nın kullarını hem yaratan (törütgen) hem de yetiştiren-"igidgen"- yönüne vurgu yapılmaktadır. Bu ilahi atıf silsile yoluyla devleti ve hakani da kapsamakta ve nasıl ki Tanrı kullarını "igidiyorsa" onlardan da bu sorumlulukları yerine getirmeleri beklenmektedir.

Ögel'in (1982:124-128) vurguladığı farklı bir noktada ise eski Türklerde eğitimle devlet arasında kurulan bağda devletin halkı diriltene, çekip çevirene, dört başı mamur hale getirene, açları doyurana, çıplakları giydirene yönünü görmekteyiz. Ögel'e göre (1982) *Kültigin Yazıtı*'nın Doğu Yönünde ID29 kodlu satırında geçen *Tanrı buyurduğu, yarlık verdiği için! Kutum, kutuluğum var olduğu için! Talihim ve kismetim (ülügüm) olduğu için! Ölecek olan Türk milletini diriltene eğittim! Çıplak milleti elbiseli kaldım, yoksul milleti zengin bay kaldım, az milleti çok kaldım!* ifadelerinde eğitim, devletin zor zamanlarda halkı kuşatması ve gözetmesi biçiminde karşımıza çıkar. Hatta yine eski Türk yazıtlarında "Eğitmiş Kağan" sıfatının halkı darlıktan bolluğa çıkaran hakanlar için kullanıldığı görülmektedir. XI. asırda yazılan ve bir siyasetname özelliği taşıyan *Kutadgu Bilig*'te de çocuğun eğitimi ve terbiyesi aynı düzlem içinde ele alınmaktadır ve terbiyeyi aileden başlatıp sosyal çevre ile devam ettiren, sosyal norm ve geleneklerin, halkı bir arada tutan törenin terbiyenin başlıca aktörleri olduğu görülmektedir.

Türk tarihinin farklı dönemlerinde ortaya çıkan yazılı kaynaklarda devlet ve halk arasındaki ilişkilere, toplumsal yapıya ve sosyal hayata ilişkin düzenlemelere rastlamak mümkündür. Bu ayrıntılar bizlere dönemin eğitim ve toplum hayatı anlayışı hakkında fikir vermektedir. Ancak Türklerin tarihte uzun bir süre konargöçer hayat tarzını büyük ölçüde benimsemeleri, sürekli bir hareketlilik ve yer değiştirme içinde olmaları kültürün ve toplumsal değerlerin de taşınması-aktarılması anlamına gelmektedir. Özellikle millet olma bilincini diri tutma anlayışı çerçevesinde öncelikle aile yaşantısında daha sonra soy, budun,

boy gibi daha büyük birlikteliklerin güçlü tutulmasında yaşanan-yaşatılan kültürün önemi büyüktür. Henüz tam anlamıyla yerleşik bir hayatın olmaması gündelik hayatta sözlü kültürü daha canlı ve aktif tutmuş; Türklerin toplumsal değerlerinin, aile yaşantılarının, kültürel normlarının oluşmasında ve aktarılmasında sözlü kültür birinci derecede etkili olmuştur. Zaten o dönemde eğitim/terbiye, bir yönüyle topluluğun devamını sağlayacak hayati bilginin, bellekte yer edecek şekilde sözlü aktarımı ve birtakım pratik davranışların öğretimi olarak görülmüştür. Dolayısıyla eğitimin-terbiyenin önemli bir parçasını da bu sözlü kültür meydana getirmektedir. Çünkü toplumsal yaşantıya ait değerlerin ve kültüre ait izlerin aktarımında olduğu gibi toplumsal ve milli bir bellek oluşturmada da sözlü kültür en önemli araç haline gelmiştir.

İlhan (2018:111-113) sözlü kültürün hâkim olduğu bu dönemlere ait düşünce yapısının doğayı, evreni ve toplumu belirli semboller ve kategoriler etrafında ele aldığını dile getirmektedir. Dahası bu tür kültürü “bellek ekonomisi” olarak tavsif etmekte ve insanların kendinden sonraki nesillerde de yaşadıkları kültürü sürdürmeleri için belleklerinde bu kültürel öğeleri tutma konusunda çeşitli yöntemler geliştirdiklerini de belirtmektedir. Böylece sözlü kültürün unutulup gitmesinin önüne geçmek ve kolektif yaşantının sürdürülmesini sağlamak uğruna çeşitli mücadelelerin verildiği ve yöntemlerin geliştirildiği görülmektedir. Connerton’a göre (2012:15) içinde yaşanan mekân ile uyumlu bedensel pratiklerin ve hareketlerin toplumların hatırlanmasında ve belleklerinin oluşmasında oldukça önemli bir payı söz konusudur. Bu şekilde gerçekleştirilen ve mekân ile iç içe geçmiş bedensel hareketler sözlü kültürün temel niteliği olan sürekli tekrar etmenin ve törenselliğin de temel bir parçasını oluşturmaktadır (İlhan, 2018:113-114). Tam bu noktada ise Dellaloğlu’nun (2021:26) belirttiği gibi koşullarla eylem arasındaki ilişkiye bağlı olarak çeşitli dönemlerde farklı zihniyet biçimleri ortaya çıkmaktadır. Her çağın kendine göre yücelttiği ya da yerdığı eylem biçimleri çağın toplumsal normları ile bağlantılı şekilde ortaya çıkmaktadır.

Sözlü kültür daha çok dinamik bir hayat biçiminin ürünüdür ve ortaya çıkan anlatılar, büyük ölçüde toplumsal hayata yön verici ya da içinde yaşanan dünyadaki varlık tasavvuruna dair örtülü ve doğrudan mesajlar içermektedir. Türk sözlü edebiyat geleneğinin çeşitli ürünlerine bakıldığında verilmek istenen mesajların büyük bir kısmının ahlaki değerler ve mesajlar içerdiği görülebilir. Yetişkinlerin çocuklara aktardıkları bu maddi olmayan kültür öğeleri temelde toplumsal normların, nasıl bir insan modeli oluşturulmak istendiğinin şifrelerini içermektedir. Walter J. Ong’a göre (1993:88-89) sözlü kültürün yazılı kültüre göre en önemli farklılığı bu epik anlatıların “Bellekte Egemen Olma” konusunda tesir düzeyinin fazla oluşudur. Jack Goody (2009:128) ise daha iddialı bir görüş sergileyerek sözlü kültür geleneğinin kültürel aktarımın tüm yükünü üstlendiğini dile getirmektedir. Yine Goody’e göre (2009:130) sözlü kültürde yüz yüze olan iletişim ve yoğun etkileşim aktarılmak istenilen mesajın daha güçlü ve etkin şekilde yerine ulaşmasına da katkı sunmaktadır.

Sözlü kültürün en önemli kaynağını ve otoritesini ise bu kültürün aktarıcısı ve belleğinde tutan kişiler oluşturmaktadır ve genelde bunlar aynı zamanda yaşı belirli bir seviyenin üstünde olan, bilgeliği bedenlerinde tecesüm ettirenlerdir. Goody’nin (2009:131) dikkat çektiği diğer bir taraf ise sözlü kültürün pedagojik pratiklerinin kendine özgü oluşudur. Sözlü kültürde “iş üstüneyken” öğrenme vardır ve çocukların dünyası ile yetişkinlerin dünyası iç içedir, birbirinden ayrı değildir. Sözlü kültürde somut öğelerle gösterim ve katılım daha yoğundur. Ong’un (1993:73) çözümlemesine göre ise sözlü kültürün baskın olduğu toplumlarda insanlar başkasının zekasını yaptıkları somut eylemler ya da işlemler bağlamında ele almaktadır.

Sözlü kültürün güçlü olduğu dönemlerde Türklerin toplumsal hayatında bu kültürün çocuk yetiştirme pratikleri çeşitli edebi türlere yoğun bir şekilde yansımıştır. Çocuklardan beklenen çeşitli erdemli ve faziletli davranışlar sözlü kültürün unsurları içerisinde bir hayli kendini göstermektedir. Türk edebiyatının İslamiyet öncesi ve sonrasına ait edebi ürünlerinde bu izleri rahatlıkla görmek mümkündür. Zira devleti daim kılmanın yegâne unsurunun var olan kültürel birikimi, kolektif belleği, toplumsal değer ve normları yeni nesillere doğru bir şekilde aktarmaktan geçtiğinin farkında olan Türkler, bu kültürü gündelik hayatlarında diri tutmuştur. İşte bu kültürün önemli bir parçasını da epik tarafı, pedagojik yönü, edebî değeri son derece güçlü olan *Dede Korkut Hikâyeleri* oluşturmaktadır.

Dede Korkut Hikâyelerinde Çeşitli Pedagojik Unsurlar

Kültürün bütünlendirici bir tarafı vardır ve millet olma ruhunu canlı tutan en önemli dinamik yaşatılan kültürdür. Zira kültür, kolektif ve toplumsal belleğin inşasında aktif rol alır. Dede Korkut hikâyeleri gibi Türk sözlü ve edebî geleneğinin ürünleri çeşitli dönemlerde kolektif belleğini oluşmasında, çocukların toplumsallaşmasında ve terbiye edilmesinde en önemli enstrümanlar arasındaydı. Bu tür edebî ürünler salt bir edebi metin ya da anlatı olmanın ötesinde yeni nesilleri sosyalleştirmede ve toplumsal değerleri aktarmada bir aracı rol üstlenmekteydi. Birey ilk sosyalleşmesini yakın çevresinden başlayarak gerçekleştirir ve böylece toplumsal hayat içinde neleri yapıp nelerden sakınması gerektiğini deneyimleyerek öğrenir. Bu süreçte çeşitli terbiye metotları kullanılır. Bu metotlar büyük ölçüde içinde yaşanılan kültürün uzantıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kafesoğlu'nun (2001:227-237) tanımlamasıyla Türk töresi ve geleneğinin en güçlü şekilde yaşatıldığı iki sosyal birliktelikten birisi aile diğeri de ordu idi. Eski Türk devletlerinin üzerine inşa edildiği en küçük sosyal birliktelik olarak aile içinde de bu terbiye metodolojisi sıklıkla kullanılmıştır. Büyüklere saygıyı, güçsüzü korumayı, devlete sahip çıkmayı, ahlak temelli bir sosyal nizam inşa etmeyi, zalimle mücadeleyi, bilge ve alp olmanın yüce bir vasıf oluşunu çocuk ailede ve sosyal çevresinde hem deneyimleyerek öğrenmekte hem de sözlü-yazılı kültürle kendisine aktarılan edebî ürünler ile pekiştirmekte idi. Aynı zamanda bu tür bir terbiye-egitim metodolojisi bir tür toplumsal kontrol mekanizmasını oluşturmaktaydı. Tıpkı farklı dönemlerde ortaya çıkan kadim Türk edebi ürünlerinde olduğu gibi *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de altı sürekli çizilen toplumsal değerlere rastlamaktayız. Bir çocuğun toplum içinde kadirşinas, cömert, cesur, doğru, güçlü, zayıfı kollayan, atılgan, gözüpek, yardımsever, mütevazı, hırslardan arınmış, vefalı, dostunu kollayan ve düşmana karşı sürekli teyakkuzda olmasının istenmesi hem Dede Korkut'ta hem de diğer edebi geleneğin unsurlarında vurgulanmıştır. Bununla birlikte özellikle küçük yaşlardan itibaren bu tür edebi ürünlerin etkisiyle, sözlü anlatı geleneğinin içinde yetişen çocukların büyük idealler taşıması istendiği görülmektedir.

Kaplan'a göre (1976:15-16), İslamiyet öncesindeki Türklerin yaşantısında çocuk yetiştirmede odağı oluşturan alp ve bilge tipi insan modelinin Dede Korkut hikâyelerinde de korunduğu ve aktarıldığı görülmektedir. Hatta diğer önemli bir toplumsal değer olarak ise diğergâmlık öne çıkmaktadır ve toplumsal fayda üretecek davranışlar önemsenmekte ve vurgulanmaktadır. Özellikle bir yiğitlik, kendini ispat edecek bir bilgece davranış ya da kamusal yarara dönüşecek bir cesaret örneği sergilemeden kalıcı bir ada kavuşamama geleneğinin Dede Korkut hikâyelerindeki mevcudiyeti çocuk yetiştirmede öncelenen değerleri ortaya koymaktadır. *Dresden* nüshasının Orhan Şaik Gökyay çevirisinde (1963:55) dördüncü hikâye olan *Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması* adlı metinde buna ilişkin örnekler görülebilir:

Beri gel, kulunum oğul
ağıma dönüp baktığımda kardaşım Kara Güney'i gördüm
Baş kesmiştir, kan dökmüştür
Ganimet kazanmıştır, ad kazanmıştır
Soluma dönüp baktığımda dayım Uruz'u gördüm
Baş kesmiştir, kan dökmüştür
Ganimet kazanmıştır, ad kazanmıştır
Karşıma bakınca seni gördüm
Ağladığıma sebep odur ki atam öldü ben kaldım
Yerini yurdunu ben tuttum
Yarınki gün de ben de düşer, ölürüm, sen kalırsın
On altı yaş yaşlandın
Yay çekmedin, ok atmadın, baş kesmedin, kan dökmedin
Kanlı Oğuz içinde ganimet almadın
Yarınki gün zaman dönüp
Ben ölüp sen kalınca
Tacımı, tahtımı sana vermezler diye sonumu andım ağladım
Ağladığıma sebep budur, oğul

Uruz burada soylamış, görelim ne soylamış:

A Bey baba, devece büyümüşsün, köşekçe (yavrusu kadar) aklın yok
Tepece büyümüşsün, darıca beynin yok
Hüneri oğul atadan mı öğrenir?
Yoksa oğullar atadan mı öğrenir?
Ne zaman sen beni alıp kafir serhaddine çıkardın?
Önümde kılıç çalıp baş kestini?
Ben senden ne gördüm ne öğrendim?

Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması anlatmasında geçen bu ifadeler bizlere göstermektedir ki aile reisi olarak baba, oğlundan bir yiğitlik göstergesi sayılacak davranışlar beklediği gibi oğlu da bu hünerin atanın/babanın kendisine öğretmesi gerektiğini dile getirmektedir. Özge deyişle yaparak, yaşatarak, rol-model olarak, deneyim kazandırarak bir çocuk yetiştirme pratiği bu kısımda dile getirilmektedir. Bir başka ifadeyle çocuktaki potansiyeli ortaya çıkartabilecek ve kendini gösterebilecek fırsatlar sunulması istenmektedir. Bu da eğitimin en temel parametreleri içerisinde sayılmalıdır. Gelişimin ve öğrenmenin birbirine paralel gittiği hesaba katıldığında çocukların yaş düzeylerine uygun öğrenme fırsatları sunulmasının çocuklarda öz disiplin, öz saygı ve kendilerine güvenlerinin de artmasına destek olduğu görülmektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde genel itibari ile pedagojik iletilerde baba-oğul ya da anne-kız ilişkisine önem verilmektedir. Gökyay çevirisinde yer alan (1963) “*Kız anadan görmeyince öğüt çekmez, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez*” gibi söz kalıpları çocukların yetişmesinde anne-babanın rol-modelliği ve sorumluluğu üzerine dikkat çekmektedir. Çetin (2015:57-59), Dede Korkut hikayelerinde oğulun toplumsal bir statü elde etmesinin yani toplumda itibarlı bir yer edinmesinin ön şartı olarak babadan aldığı eğitimin önemine dikkat çekmektedir. *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikayesi*’nde geçen (Gökyay, 1963:8) “*Bayındır Han’ın ağ meydanında bu oğlan cenk etmiştir, bir boğa öldürmüş senin oğlun, adı Boğaç olsun, adını ben verdim yaşını Allah virsün.*” dedi. *Dirse Han oğlana beylik verdi*” ifadesinde verilen “beylik” esasında bir toplumsal kabul ve statü olarak ele alınabilir ki bu da çocukların yetiştirilme biçimi ile bağlantılıdır.

Eğitimle birlikte toplumsal nizamın genel kabullerini ve değerlerini öğrenmek mümkün görünmektedir. Çocukları içinde bulunulan sosyal çevreye uyumlu bir birey haline getirmenin daha keskin bir ifade ile kimlik inşasının eğitimle mümkün olduğuna dair ipuçları hikâyelerde sunulmaktadır. Bununla birlikte toplumsal nizamı sağlayan ve belirlenen normların dışında davranan cezalandırmaya dönük ayrıntılara da hikayelerde rastlamaktayız. *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikayesi*’nde geçen “*Varun, getirün öldüreyim, böyle oğul mana gerekmez*” ifadesi töreye karşı gelen Buğaç Han’a yönelik babasının tecziye edici niyetini aşikâr kılmaktadır. Eski Türk töresinde de Dede Korkut hikayelerinde vurgu daima alp tipi olarak tanımlanan tipin, kut anlayışının bir gereği olarak evrene dirlik ve düzenlik getirmesi üzerindedir. Dede Korkut’ta bu dirlik-düzenlik sosyal bir dayanışma ve hikayelerdeki güçlü karakterin liderliği ile temsil edilmektedir. Bu temsillere ve örneklere diğer Türk destanlarında da rastlamak mümkündür. Örneğin, Karatay ve Aygün’e göre (2012:4-6) Manas destanında da kahramanlaştırılan alp tipi küçük yaşta belirli becerilerde ustalaşan, akranlarına göre daha kavrayışlı, bilge, öngörülü, güçlü iradeli olarak betimlenmiştir.

Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olması adlı hikâyede geçen (Gökyay, 1963:58) “*Uruz babasının sözün kırmadı, geri döndü. O zamanda oğullar ataya karşı gelmezdi, oğul ata sözünü iki elemezdi, iki eylese ol oğlanı kabul eylemezlerdi*” ifadesine baktığımızda ise çocukların babalarına karşı kusursuz hürmet göstermesi ve babasının, dolayısıyla da töreyi belirleyen büyüklerin ortaya koyduğu normlardan dışarı çıkan, toplumun çizdiği çerçeveye uyum sağlamayan çocukların dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklarından söz edilmektedir. Burada çocukların yetiştirilmesine ve terbiyesinde büyüklerin rıza ve onaylarının gözetildiğini de görmek mümkündür. Dede Korkut’taki diğer hikâyelerde de düşman üstüne sefere çıkılmadan önce ananın-atanın müsaadesi ve rızası alınır, elleri öpülür ve yola çıkılır. Dolayısıyla Dede Korkut’taki pedagojik yönün büyük kısmını burada töreye-sosyal nizama ve normlara bağlılığın oluşturduğunu dile getirmek abartı olmaz.

Dede Korkut hikâyelerinde eğitimle ilgili farklı bir yön olarak da çocuklardan beklenen mutlak anlamdaki başarı ele alınabilir. Başarısızlığa müsamaha gösterilmez ve başarısızlık hoş karşılanmaz. Üstlenilen bir görev mutlaka başarıyla yerine getirilmelidir. *Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olması*’nda harp meydanını terk ettiğini sandığı oğul için Kazan Bey (Gökyay, 1963:59) “*Beyler, oğlan kuş yürekli olur, kaçıp anasına gitmiştir*” dediğinde Kazan Bey’in “*Tanrı bize bir kör oğul vermiş, varayım onu anası yanında alayım, kılıçla paralayayım, altı bölük edeyim, altı yolun ayırdına*

birakayım. Bir daha kimse yazı yerde yoldaşını bırakıp kaçmasın” ifadesi bu duruma en güzel örnektir. Burada cezalandırma isteği esasında pedagojik bir eylem olduğu kadar toplumsal düzeni ve sosyal statüyü koruma çabasının ürünü olarak görülmelidir. Dede Korkut hikâyelerinde çocuklardan beklenti üst düzeydedir. “*Ata adını yoritmayan hoyrad oğul, ata bilinden ininçe inimese yiğ, ana rahmine düşünce toğmasa yiğ. Ata yoridanda devletlü oğul yiğ*” (Ergin, 1989:74) ifadesi bu duruma bir delil olarak değerlendirilebilir. Yine aynı hikâyede geçen “*Oğlancığının ilk avidır, kanlı Oğuz beylerini toylıyayım*” sözü ise Uruz Bey’in annesinin oğlunun gösterdiği başarı karşısında bunu sosyal çevresine tebşir etmek ve duyurmakla toplumda bir yer edindirmek istediğinin işareti olarak yorumlanabilir.

Mehmet Kaplan’ın (2007:46-47) dikkati çektiği üzere her medeniyet biçimi kendisini yaşatacak ve ileriye taşıyacak insan modelini hususi ile oluşturmaktadır. Özellikle de yaratılan bu medeniyetin kalıcı hale gelmesi için de çeşitli müesseseler ve toplumsal mekanizmalar meydana getirilmelidir. Eski Türklerde konargöçer hayat tarzının doğal bir sonucu olarak da yaratılan kültürün ve medeniyetin aktarımı ve taşınması çeşitli pedagojik yöntemlerle gerçekleşmektedir. Bununla beraber buradaki esas rolü gündelik hayattaki ilişkileri düzenleyen töre yahut gelenekler meydana getirmiştir. Hatta Dede Korkut’ta çocuk sahibi olmak en az o çocukları eğitmek kadar önem arz eder. *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesi*’nde evlat sahibi olmayı yüce bir değer olarak görmekteyiz. Gökyay çevirisinde yer alan (1963:5) “*Oğlu olanı ak otağa ve kızı olanı kızıl otağa kondurun; kimin ki oğlu, kızı yok kara otağa kondurun, kara keçeyi altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin. Yerse yesin, yemezse kalksın gitsin. Oğlu-kızı olmayanı Allah-u Teâla lanetlemiştir, biz de lanetleriz, belli bilsin.*” sözleri evlat sahibi olmanın aynı zamanda toplumsal bir itibar kaynağı olduğuna da işarettir. “*Oğul atanun yetiridür, iki gözünün biridür. Devletlü oğul kopsa ocağının közidir*” ifadesi ise ilk hikâyelerde yer almaktadır ve “oğul” yahut evlat sahibi olmanın önemine atıfta bulunmaktadır. Uyumaz’a göre (2012:60-63) Dede Korkut hikâyelerinde çocuk sahibi olmak aynı zamanda itibar elde etmenin de toplumsal kaynağını oluşturmaktadır. Evlat sahibi olmak soyun devamını sağlamak için önemsenmektedir. Bununla beraber evlat sahibi olmanın aynı zamanda onun yetiştirilmesi ve eğitilmesi gibi büyük bir sorumluluğu da ortaya çıkardığından dolayı Dede Korkut hikâyelerinde bu sorumluluğun ebeveynler kadar toplum tarafından da üstlenildiği görülmektedir. Esasında kurumsallaşmış bir eğitimin henüz olmadığı bu dönemde aile ve toplum koymuş olduğu kurallar ve toplumsal normlar ile çocukları yetiştirme sorumluluğunu üstlenmiş görünmektedir. Diğer bir deyişle kişiyi yetiştiren muhitidir.

Dede Korkut hikâyelerinden *Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olması*’nda Kazan Bey’in diğer beylere hitaben söylediği (Gökyay, 1963:56) “*Ben bu oğlanı alayım, ava gideyim. Yedi günlük azıkla çıkayım, ok attığım, cıda oynattığım yerleri göstereyim; kılıç çalıp baş kestiğim yerleri göstereyim. Kafir serhaddine, Cızıglara, Ağılgana, Gökçe Dağa alıp çıkayım. Sonra oğlana gerek olur, a beyler!*” ifadesinde gözlem yaparak, dikkat ederek öğrenmenin gerçekleşebileceğine ve göstererek öğretmenin, erken yaşta bazı becerileri edindirmenin hayatın sonraki dönemlerinde gerekli olduğuna dair ipuçları söz konusudur. Ayrıca burada dikkate değer diğer bir ayrıntı ise öğreten ve öğrenen, eğiten ile eğitilen arasında kurulan hiyerarşidir. Her daim bilene, yetkin olana yani belirli bir hünerde otorite olana karşı hürmet söz konusu olduğu gibi hiyerarşide de üstte konumlandırılmaktadır.

Tıpkı diğer sözlü edebî kültür öğelerinde olduğu gibi Dede Korkut hikâyelerinde de sosyal hiyerarşi içinde en üstte konumlandırılan bilge bir şahsiyet söz konusudur. Korkut Ata, insanların müşkülünü çözen, zor zamanlarda danışılan, yol gösteren, erdemli ve faziletli davranışların kendinde tecessüm ettiği idealize edilen bir ulu şahsiyettir. Hikâyelerin diğer bir pedagojik yönü de topluma liderlik edecek kişilerin güvenilir, bilge, hikmet sahibi, deneyimli olmalarının öğretilmesidir. Farklı bir ifade ile ileride topluma önderlik edecek çocukların şimdiden bu evsaf ile yetiştirilmeleri, önelere konulan rol-model şahsiyetin toplumca kabul gören değerleri yaşayan ve yaşatan biri olduğunun gösterilmesi esastır. Bu da toplumsal pedagojide oldukça güçlü bir etkiye sahip bir metottur.

Günümüzde çocukluğun hem biyolojik hem de toplumsal kategorisi geçmişe göre farklılık göstermektedir. Uluslararası kabulle 0-18 yaş arasındaki bireyler günümüzde reşit sayılmamaktadır. Hem Dede Korkut hikâyelerine konu olan 9-10. yüzyıla hem de gerek Dede Korkut öncesindeki kültürel öğelerde gerekse sonrasında dönemlere bakıldığında ise çocuklara ve çocukluğa atfedilen özelliklerin günümüze göre farkı daha rahat anlaşılabilir. Çocukluğun tarihine baktığımızda her ne kadar biyolojik olarak her çağın kendine özgü bir çocukluk tasavvuru bulunsa da toplumsal kategoride dönemsel farklılıklar vardır. Dede Korkut hikâyelerinde 15-16 yaşlarındaki kişilerden günümüze göre son derece olağanüstü yetkinlikler ve beceriler istenmektedir. Bu fertlerin daha erken yaşlardan itibaren yetişkin hayatına dahil edilmeleri söz konusudur. Bu da çocuk terbiyesinde erken yaşların sosyalleşme ve öğrenmede tercih edildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu durum Batı’da da benzer bir serencama sahiptir. Çocukluğun tarihi konusunda hatırı sayılır çalışmalara imza atan Philippe Aries’e göre Avrupa’nın Ortaçağ’ında neredeyse çocukluğa dair bir imge söz konusu olmadığı gibi edebi türlerde çocuğun adı bile geçmez. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan görsel ürünlerden hareketle Aries, Batı’da çocuklara giydirilen kıyafetlerden tutalım da dış görünüşün diğer öğelerine kadar “yetişkin küçükler” formatının benimsendiğini ileri sürmektedir.

Toplumda itibarı sağlayan şey Dede Korkut hikâyelerinde hüner göstermek, hüner ehli olmak, bilgece davranış sergilemek yahut alp-yiğit olmaktan geçmektedir. Dolayısıyla da kendini yetiştirmiş ya da ailesi-sosyal çevresi tarafından iyi eğitilmiş-terbiye edilmiş çocukların toplumdaki konumları ayrıcalıklıdır. Doğuştan gelen bir imtiyazdan daha çok sonradan eğitimle edinilen bir imtiyaza yönelik vurgu vardır. Pehlivan’ın (2015:395-397) tespitine göre ise beylerin huzurunda bile yani divanda toplumsal hiyerarşiye göre oturulur ve hiyerarşiyi belirleyen de hünerlerdir. Yani çabayla, eğitimle kazandığı becerilerdir. Bu da mücadele içeren eğitimle, beceriyle ve azimle ancak belirli bir seviyeye gelinebileceğine delalet etmektedir. Ayrıca eğitilmiş ve hüner kazanmış kişilerin toplumdaki yerinin ayrıcalıklı oluşu insanlar nezdinde eğitime ve öğrenmeye biraz daha önem vermelerine de zemin oluşturmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde rastlanan informel eğitimin en önemli amaçlarından birisi ise sosyal-kültürel bütünleşmeyi sağlamaktır.

Dede Korkut hikâyelerinde idealize edilen kişilik tipi üzerinden temsiller getirildiği gibi istenmeyen kişilikler “namert” olarak isimlendirilir yine istenmeyen davranışlar “namertlik” ile özdeşleştirilir. Bu bir tür iyi davranışları iyi-mert insanlarla bir gösterme, kötü fiilleri de kötü insanlarla özdeş tutma çabasıdır ve pedagojik olarak son derece değerlidir. Çocuğa hem doğrudan hem de dolaylı olarak iyi-mert olması gerektiği,

namertlerin gösterdiği fiillerden kaçınmasının doğru olacağını belirtilir. Namertlerin fiilleri değersizleştirilir. “*Sarp yırır-iken kazılık ata namerd yiğit bine bilmez, bininçe binmese yiğ. Çalup keser öz kılıcı muhannetler çalınça çalmasa yiğ. Çalabilen yiğide ok-ile kılıçdan bir çomak yiğ*” sözleri Bekki’ye göre (2015:10-11) bu minvalde ele alınabilir. Yahut “*Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eylesin*” nidası ve niyazı da namertliğin kaçınılması gereken bir özellik olduğunu çocuklara öğretmektedir.

Uyumaz (2012:68-94), Dede Korkut hikâyelerinde çocuk terbiyesinde aynı zamanda yüceltilen ve idealize edilen tiplerin toplumca onaylanan davranışları sergileyen tipler olduğunu dile getirmektedir. Örneğin, Bayındır Han cömerttir, şenlikler düzenler, açları doyurur, çıplakları giydirir. Birliği-dirliği sağlar. Boğaç Han, yiğit ve gözünü budaktan esirgemeyen cesaret timsalidir. Kin tutmaz, anaya-ataya hürmeti çoktur. Salur Kazan mert ve cömerttir. Miskinliği sevmeyen, çalışkan bir beydir. Uruz üzerinden ise ana-ata sözü dinlemenin her daim kişiye fayda sağlayacağı mesajı verilir. Kan Turalı ise iyi at binen, atılgan, cesurbiryiğittir. Diğer karakterlerde de benzer hasletler söz konusu olmakla beraber sayılan ve her bir karakterde özdeşleşen bu özelliklerin çocuk yetiştirmede rol-model olma konusunda kullanıldığı aşikardır. Anılan bu özellikler her ne kadar erkek kahramanlar ile özdeşleşmiş gibi görünse de öne çıkan kadın kahramanlar için de benzer bir vurgu vardır.

Hikâyelerde geçen hem Banı Çiçek’in sıralanan evsafı hem de Selcen Hatun’un nitelikleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Erkeklere atfedilen pek çok özellik kadın kahramanlara da atfedilmektedir. Bu esasında bir tür toplumsal eşitlik olarak ele alınabileceği gibi kız ve erkek çocukların eğitiminde benzer vurgunun öne çıkartıldığına da işaret olarak yorumlanabilir.

Dede Korkut hikâyelerinde pedagojinin bir parçasını da olumsuz örnekler oluşturmaktadır. Hep idealize edilen tipler üzerinden ya da istendik davranışlar üzerinden pedagojik mesajlar verilmemektedir. Bazen de toplum tarafından seilmeyen karakterler üzerinden ve yine onlarla özdeşleşmiş kötü fiillerin toplumdaki kötü etkisi anlatılarak da pedagojik mesajlarla etki oluşturulmak istenmektedir. Örneğin, Dede Korkut hikâyelerinde kötü karakter olarak en çok anımsanan ve akılda kalan Deli Dumrul’un halka yaptığı kötülük onun seilmemesine yol açmaktadır. Köprü imgesi üzerinden esasında verilen mesaj kişinin kudretini başkalarına zarar vermek amaçlı kullanmasının hiç de doğru bir eylem olmadığı yönündedir. Bununla birlikte kibir ve gururun iyi hasletler olmadığı vurgusu vardır.

Günümüzde de halen kullanılan “Deli Dumrul Köprüsü” benzetmesi kötü karakter üzerinden bir sosyal mesaj içermektedir. Buna benzer diğer bir karakter de Tepegöz’dür. Gücünü başkalarına zarar vermek amacıyla kontrolsüz kullanan bu karakter ve temsil ettiği imge ile de hikâyede pedagojik olarak verilen örtük mesajlar vardır. Benzer şekilde kibirli davranmak, düzeni bozmak, toplumsal değerlerden uzaklaşmak yani yozlaşmak, kendi toplumuna yabancı olmak gibi kötü hasletlerin toplumca istenmediği mesajı Tepegöz üzerinden verilmektedir. Yalancı oğlu Yaltacuk karakteri üzerinden ise toplumda yalancıların seilmemesi ve yalan söylemenin nahoş bir eylem olduğu mesajı işlenmektedir. Kitabın mukaddimesinde geçen *Yalan söz bu dünyede olunça olmasa yiğ* sözü ve buna benzer sözler ile de yalan söylemekten kaçınılması gerektiği düşüncesi pekiştirilmektedir ve öğretilmektedir. Yalancı oğlu Yaltacuk’un söylediği yalanların ortaya çıkması ile cezalandırılması da pedagojik olarak bir gönderme içermektedir ve yalancıların eninde-sonunda çeşitli cezalar ile karşı karşıya geleceği fikri işlenmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türklerin tarih boyunca ortaya koyduğu sözlü ve yazılı ürünlerin tümünde toplumsal düzene dair mesajlar bulabiliriz. Ancak bunların içerisinde Dede Korkut Hikâyeleri sadece Türkiye Türkçesinde değil diğer Türk devletlerinin kendi dillerinde de mevcudiyetini hâlâ sürdüren ve etkisi olan müstesna bir türdür. Dolayısıyla Dede Korkut hikâyeleri farklı coğrafyalarda yaşayan ancak bir kökten neşet eden Türklerin ortak hafızasını, milli bilincini, kültürünü, yaşama biçimini ve ahlakını yıllar boyu şekillendirmiş güçlü bir edebi eserdir. Dede Korkut hikâyelerinin farklı katmanlarında o kadar çok zenginlik vardır ki günümüzde sosyal bilimlerin içinde yer alan pek çok bilimsel disiplin kendi alanlarına ilişkin araştırmalar için gerekli malzemeyi bu hikâyelerde bulabilmektedir. Bu disiplinler içerisinde yer alan eğitim bilimleri de Dede Korkut hikâyelerinin pedagojik yönüne ilişkin pek çok veriyi yakalayabilmektedir. Bu yönüyle Dede Korkut hikâyeleri salt bir edebi metin olma özelliğinin ötesinde hem didaktik hem epik hem de pedagojik açıdan değerli bir edebi üründür. Bu ve benzer hikâyeler uzun bir süre toplumsal değerlerin aktarılması ve kazandırılmasında, çocukların sosyalizasyonunda ve kültürün yaşatılmasında bir araç olarak kullanılmıştır.

Çocuk yetiştirme ve eğitmenin büyük ölçüde aile ve toplum içindeki birliktelikler ve sosyalleşme pratikleri üzerine inşa edildiği dönemlerde bu tür edebi eserlerin eğitici ve terbiye edici rolü son derece önemlidir. Dede Korkut'un mesajlarından da anlaşılacağı üzere ahlaki normlar üzerine inşa edilmek istenen toplumsal yapıyı ancak bu minvalde yetiştirilen çocuklar muhafaza edebilecektir. Toplumca benimsenen ahlaki ve sosyal normları aktarmanın ve kalıcı bir öğrenme sağlayabilmek için yaşanan kültürün çeşitli vesilelerle yeni nesle öğretilmesi oldukça önemlidir. Dolayısıyla gerek Dede Korkut hikâyelerindeki pedagojik mesajlar gerekse sosyal nizam ve ahlaklı yaşama dair verilen iletiler bu hikâyelerin didaktik yönünü ayrıcalıklı kılmaktadır. Sonuç olarak, Dede Korkut hikâyelerine Türk edebiyatı içerisinde pedagojik yönü en güçlü eserlerden birisidir denilebilir.

Kaynakça

- Bekki, S. (2015). "Dedem Korkut Kitabı'nın Mukaddimesi ile Boylar Arasındaki Organik Bağ". *Millî Folklor*, 27(107), 5-13.
- Connerton, P. (2012). *Modernite Nasıl Unutturur?* (K. Kelebekoğlu, Çevirmen). İstanbul:Sel Yayıncılık.
- Dellaloğlu, B. F. (2021). *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I: Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çetin, A.Y. (2015). "Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 55-63.
- Goody, J. (2009). "Sözlü Kültür". *Millî Folklor*, 21(83), 128-132.
- Gökay, O. Ş. (1963). *Bugünkü Dille Dede Korkut*. İstanbul:Remzi Kitabevi.
- İlhan, M. E. (2018). *Kültürel Bellek:Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*:Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2001). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaplan, M. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2007). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3:Tip Tahlilleri*. İstanbul:

Dergâh Yayınları.

Karatay, O. ve Aygün, E. (2012). “Alpler ve Elfler: Türk ve İskandinav Dünyalarında Kahramanlık Olgusu”. *Karadeniz Araştırmaları*, 33, 1-12.

Ong, W. J. (1993). *Sözlü ve Yazılı Kültür* (Çev: Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları

Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl sonlarına kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Öztan, G.G. (2015). *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Pehlivan, G. (2015). *Dede Korkut Kitabında Yapı, İdeoloji ve Yaratım*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Uyumaz, G. (2012). *Dede Korkut Hikayeleri’nde çocuk eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.